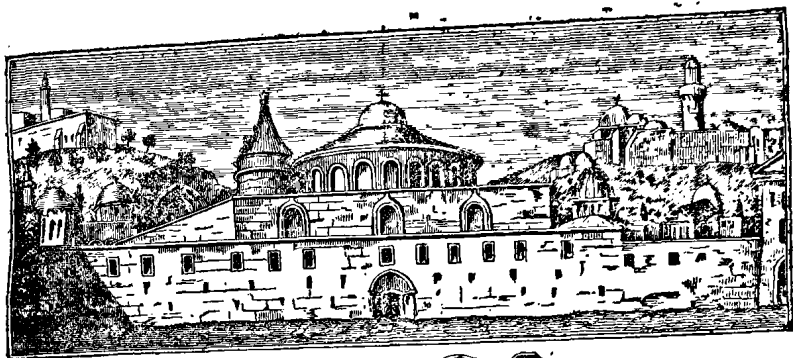

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ՏԱՐԻ
ԹԻՒՆ Զ.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՓԵՏՏՐՎԱՆՔ 28
1869.

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐՉԱՆԱՆ ՆՈՐ ՓՈԳՈՅՈՒԹԵԱՆ ՂԲԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ պարբերական թերթե-
րը արդէն հրատարակեցին ազգային
վարչական նոր փոփոխութիւնը, այն է
Պատրիարքի հրաժարումն, Տեղապահի
ընտրութիւնն և քանի մի նոր ժողով
վայ կազմութիւնն, այս հրատարակու-
թեանց հետ յայտնելով միանգամայն
իրենց կարծիքը: Սիօնն եւս, թէպէտ
և անազան, (ազգային վարչական կետ-
րանէն հեռի լինելուն պատճառաւ)
սակայն քաղաք պարտք կը համարի իւր
կարծիքը հաստատակութեան յայտնել,
համազում լինելով որ բարի խոր-
հուրդներու կրկնութիւնը բացի օգ-
տէն՝ դնաս չունի ամենեւին:

Այնպիսի մէջ ամեն սկզբունք, ա-
մեն շարժում և ամեն յառաջդիմու-
թիւն միշտ խոչընդոտներ և փորձա-

թիւններ սննի իւրաքանչեւ: Այս փոր-
ձութիւնները, եթէ չենք սխալի, գե-
ղեցիկ բովեր և կրթարաններ են, ուր
խորհուրդները կը զտուին, մտքերը կը
կրթուին և կամերը աւելի կը հառ-
տառուին այն ճշմարտութեանց մէջ,
որոնք ազգերու յառաջդիմական բա-
րելաւթութեան հենասկան տարրը կը կազ-
մեն: Սկզբնական փորձութեանց գի-
մացող և յազթող ազգերը միշտ օյժ
և զօրութիւն կը տանան ապագայի գա-
լիքներուն եւս հաստատամտութեամբ
տակաւ և յողթեմ: Այս է ազգաց դու-
ռունեութեան գեղեցիկ հանգէնը:
այս է միջման և շարժման թեան կազ-
դուրիչ ասպարէզը, և ամեն յառաջա-
դիմութիւն այս միջման արդարեւն է
թիւ: Ինչ միջոց մեր ունեցածն արդեան

յառաջագոյն իշխողացին և Վերիկային, և ինչ փորձանաց բովերու մէջէն անցնելով հասած են իրենց ներկայ նախանձելի վիճակին, այս մասին երկար խօսելու կարեւորութիւն չըկայ, որովհետեւ նոր դարուց պատմութիւնը մի կենդանի վկայ է, որ կարող է մեզ խիստ դիւրութեամբ համոզել, եթէ ուսումնասիրենք եւ ջանանք օգուտ քաղել այլոց փորձէն: Սէր Ղազար, առանց իշխողացու և Վերիկայու նշանն ուսմանս կրելու և արիւններ թափելու, (սմանեան Տէրութեան հայրական ձեռքէն ստացաւ սահմանադրական արտօնութիւններ: Հնձեց՝ ուր սերմանած չէր, և ժողովեց՝ ուր սփռած չէր: Իթէ մենք լուենք և չը խոտոտվանիք Օսմանեան Տէրութեան այս շնորհը, քարերը աղաղակ կը բառնան մեր գէմ և պատմութիւնը դատաւար կը հանդիսանայ մեզ: Սակայն, Սահմանադրական վարչութեան չըմանին մէջ ունեցած մեր ազգային վիճակը կըստիպէ զմեզ կարմրելով խոտոտվանիք, որ մենք չըկարացինք մեզ շնորհուած արտօնութիւններէն օրինակաբար շահիլ: Փոխանակ դիմադրելու և յաղթելու Սահմանադրութեան դէմ ելած խոչընդոտներուն և փորձութիւններուն, տատամանքանք և վճատեցանք: Փոխանակ ազգային նուրազէպ խնդիրները լուծելու, ինչպէս են Վաթիկանական, Վատրիքական, առաջնորդական, լատական, ելեւմտական, հիւանդանոցական, գաւառական, դպրոցական և այլն, ջանացինք Սահմանադրութիւնը լուծել: Եւ խոտոտվանութիւնը ծանր է, բայց ուղիւ է, և թերութիւնը խոտոտվանից աւելի շահաւէտ է քան ծածկելը: Թողունք Սահմանադրութեան դէմ եղած անարդ մատուցութիւնները և քաջութիւնն զատահամ:

բաւութիւնները, եթէ անաշուտակէն նկատենք, կը տեսնենք որ վերագրեալ խնդիրները մէկ մէկ կազդուելի փորձութիւններ էին, որոց մէջ, եթէ փափաքէինք կըթել զմեզ օրինաւոր ժողովական նկատելով, կարծեմ թէ այժմ խիստ ամուր զօրութիւն պիտի ունենայինք ուրիշ կարեւոր խնդիրներով զբաղելու: Սակայն Սահմանադրական վերաբնութեան անժամանակ խնդիրը ճնշելու վայրկեանէն և լեզունական համագումար ժողովի (որ Սահմանադրութեան ոգին է) համութեան օրէն ի վեր, գոգցես համարացաւ ամենայն բան, ինչ որ օգտակար էր և յառաջագիմական: Եւ երբ կար ժամանակի անդառնալի կորուստը արդէն ողջացին ազգային պարբերականները, ինչպէս ողջացինք և մենք նախնի թաց թուով, ուստի թողով այս խօսինք ազգային Վարչական նոր փոփոխութեան վրայ:

Երբ փոփոխութիւն կ'անուանենք Վեր. Վրիտանիէն արքեպիսկոպոսի պատրիարքական տեղապահութիւնը, որոց բազմամասնութիւն արքարասէր վարքը խիստ մեծ գրաւական է ազգային վիճակի բարեւրութեան համար: Երբ փոփոխութիւն կ'անուանենք քաշի մի ժողովական անդամաց ընտրութիւնը, որոնք ազգային դորմառնութեանց մէջ ջարդ մեծ համակրութիւն գրաւած են: Երբ փոփոխութիւն կ'անուանենք մանաւանդ այն փութաջանութիւնը, որ սկսած է տրծարծիլ լեզրոսական համագումար ժողովի վերականգնութեան, սահմանադրութեան վաղվաղակի քննադատութեան և գործադրութեան համար: Ինչպէս որ այս վերջին կէտի յապաղումէն շատ ազգաւեր իրողութիւններ տեղի ունեցան, քաջայայտ ենք որ աշակարարութիւն եւս խիստ ազգաշահ ձեռնարկու-

թիւներ կարող են յառաջ գալ և շատ կիճռոտ խնդիրներ բխէ ժամանակի մէջ լուծել: Վաճառքայն ենք որ մեր համազգի Սեծ. Նրեփոխանները, կարեկցելով ազգի դառնազէտ վեճակի վերայ, կաճապարեն օր առաջ գործել ինչ որ արժան է և կաբեւոր, ժողովատեղին արտաքայ թողլով իրենց անձնական կրքերը և կորրուտաբեր հակառակափրութիւնները, որով շատ անգամ ժողովական արաւայրք անձնահաճութիւն և թշնամանալի միջման ասպարէզի կրփոխի, անձնասիրութիւնները կը ղայրանան, խընգիչները կերպարանափոխելով անվճիռ կը մնան և ազգի վեճակը օր առաւոր կը վաթթարի և անդարմանելի կը լինի:

Վաճառքայն ենք, որ ներկայ վարչական փոփոխութեան և գործունէութեան մէջ չըպիտի տեղի ունենան եկեղեցականի և աշխարհականի անուամբ յուզուած վայրապար վեճերը. վասն զի երկուքն եւս հաւասարապէս պարտք ունին կատարելու և պատասխանատու են ապադոյ սերունդին առջեւ: Նշուածքն ևս, եթէ անաշուապէս խոստովանինք, մասն ունին այն վարչական պատահարներուն և տարտաւութեան մէջ, որոնք ցարգ տեղի ունեցան: Նշեցնենք սահմանադրական վերաքննութեան և կաթողիկոսական խնդրոց կախ մնալու բուն աղբիւրները, երկուքի պղտորման մէջ եւս աւելի աշխարհականաց, քան թէ եկեղեցականաց մատներ կը տեսնենք: Նշեցնենք միայն այս ինչ կամ այն ինչ դատուն վերածենք, ճշմարտութեան և արդարութեան կը հեռանանք և հետեւապէս երկպառակութեան և ազգակործան սկզբունքներու կընդատեսենք, քան թէ միաբանութեան և ազգաշինութեան: Ո՛վ է եկեղեցա-

կանը և ո՞վ է աշխարհականը. Այրիւքքն եւս որդիք Նշեցնենք, որոց վրայ անպայման պարտք կայ ազգի երջանկութեան համար աշխատիլ, փոխանակաւ տեղաւ որ այս ինչ ազգային ազէտից պատճառն եկեղեցականք են կամ աշխարհականք, աւելի արդարացի կը լինի ասել որ երկուքն եւս պատճառ են, քանի որ միմեանց աջակցութեան փոխարէն միմեանց վրայ տարապայման յոյս կը դնեն, աշխարհականք միայն եկեղեցականաց կը տան գործելու պարտաւորութիւնները և եկեղեցականք աշխարհականաց: Ո՛նչ, խոսկ համոզում է մեր ազգին մէջ, որ միջնդեռ Նշուածքն ազգերը իրենց աշխարհագէտ վեճապետներն անգամ տկար կը կարծեն ընդհանուրի համար միայնակ գործելու, մենք մեր կաթողիկոսներն, պարտիրաքներն և առաջնորդներն գործքես ամենակարող կը խոստովանինք: Նշուածքն հովիւ մի ընտրելէն զկնի, փոխանակ աշակցելու, կը քնանանք և կըրպատենք որ ամենայն ինչ միայնակ գործէ, և երբ տկարութիւն կը տեսնենք գործառնութեան մէջ, այն ժամանակ միայն կ'արթննանք և բողոք կը բառնանք:

Նշուածքն մեր բողոքները օրինաւորութիւն ունին, քանի որ բողոքարարներս մեր պարտքը չենք կաւտարած, որ է ընտրել ամենայն աշխարհութեամբ և գործունիլ ամենայն արթնութեամբ: Այն երբէք է լատի ամեն անպատեհութիւններէ ղերծ մշնալու միակ պայմանն է ընտրական սկզբունքը արդարութեամբ գործադրել, ընտրելաց արժանաւորութիւնը քաջ կըրպատել և ընտրութիւնէն զկնի անընդհատ գործաշինիլ ընտրելուն:

Իրաւունք պատուական լրագիրքի 11 թուոյն մէջ, պարտիրաքի ազգային

ընտրութեան օգուտը խիստ գեղեցիկ կերպով բացատրելէն զինք՝ կառավար. կէ միանգամայն, որ Բ. Վռնէն տրուած թիւին մը խնդրուի, որպէս զի կը բռնաւորները, առանց միջամտելու ազգային աշխարհական գործոց, հոգեւորով միայն զբաղին և ազատ ըլլան իրենց գլխաւորը իրենք ընտրուելու։ Վստառարկութիւնը, որոյ մասին կարծիք կը հարցնէ յիշեալ պատուական թերթը, ըստ մեզ համապատասխան չէ մեր Նիկիոյ սկզբունքին։ Սեր եկեղեցւոյ ամենապատուական սկզբունքներէն մին, որով կը տարբերի Վրեմտեան եկեղեցիէն, է իւր հովիւները ինքնին ընտրել և պատասխանատու կայուցանել իւր առջեւ։ Վստառական սկզբունքն է, որով եկեղեցական և աշխարհական, հայր և որդի միմեանց հետ կը կապուին, միմեանց հետ կ'աշխատին և կը կազմեն քրիստոնէական գերդաստան։ Նիկիոյ եկեղեցականք կը թերիանան իրենց պարտաւորութեանց մէջ, այդ թերութեան արմատը ժողովրդի անհոգութեան և անընտրողութեան մէջ է, և ոչ թէ սկզբունքի։ Սիւնիոյ իսկ սահմանադրական բուէիւ ընտրութեան երեսփոխաններու և ատենապետներու մէջ մեծամեծ թերութիւններ չեն երեւիր, և որուն է այս տեղ յանցանքը, եթէ ոչ ընտրական իրաւունքն ունեցող անընտրող ժողովրդին։ Նիկիոյ կրօնաւորները ազատ ըլլան իրենց գլխաւորը ընտրելու, հարկաւ ոչ միայն Վատրիարք, այլ Վաթաղիկոս ընտրելու ազատութիւն ևս պիտի ունենան, և ինչպէս կարելի է համաձայնեցնել այս կէտը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւերով նուիրագործութեան սկզբունքին հետ, որով կաթողիկոսական ընտրութիւնն միշտ Նիկիոյ վերապահութեան է։ Թողանք ասել, որ Վատաստանի ազգայինք առանց Վաթաղիկոսի և առաջնորդաց միջամտութեան, ամենեւին առանձինն ազգայնորէն գործելու առաւելութիւն չունին։ Հետեւապէս իրաւունքի սոյն առաջարկութեանը չհարենարով հաւանութիւն տալ մեր կողմէն, խիստ գեղեցիկ կը գտնենք միայն իւր առաջին կարծիքն, որ է ամենայն զգուշութեամբ և արթնութեամբ ընտրել պատրիարքն։ Վստառական իսկական քանի մի խօսքերը, որով արժան կը համարինք կնքել մեր գրութեանը։

« Նիկիոյ մեր փափաքը սահմանադրապէս կառավարուել է՝ ապա ուրեմն սահմանադրութեան էական և հիմնաւոր սկզբունքը պէտք ենք յարգել և գործադրել, որ է ընդհանուրին ձայնը, առանց որոյ սահմանադրութիւն մը սահմանահանութիւն է և ընտրութիւն մ'անվաւեր և անգուտ։ Սահմանադրական սկզբունքով մեր վերայ ընտրուողը նա և մեր ձայնիւ կ'ընտրուի, եթէ ոչ մեզ համար ընտրութեան չէ, և ինչ որ ընդհանուր ազգին համար չենտրուիր՝ ընդհանուր ազգը չկրնար ներկայել և ընդհանուր ազգին գործոց չկրնար միջամտել... Ժողովրդեան ձայնէն և հաւանութենէ զուրկ իշխանութիւն մ'անզոր է, դիւրագալթ, երբուն և վտանգաւոր։ Վերջը ասոր փորձը շատ անգամ առաւ և ժամանակը հասած է որ մեր ընթացքը փոխենք, ժամանակը հասած է որ ժողովրդով և ժողովրդին համար գործենք, եթէ կ'ուզենք ժողովուրդը շահիլ և ժողովրդեան սիրելի միանգամայն օգտակար ըլլալ... Վերջ պէտք է մանաւորի Վատրիարքի ընտրութեան, նոյնպէս և ընտրելիները նախ յայտնեն իրենց սկզբունքը հարապարակաւ բոլոր ազգին, եղիկոպոս կամ վարդապետ առանց խորութեան,

վանս զի իրենց աւագութիւնը չէ որ
պիտի ընտրուի ազգէն, հասար իրենց
աւագանդը, իրենց յանդակութիւնը
և իրենց սկզբունքը :

ՕՐԱՏՈՒՑԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐ

Մեր դժբաղդութենէն մեր ազ-
գային յառաջողիմութեան հորիզոնը
տակաւին այնքան սահմանափակ է, որ
օրացուցական ինքդիներն անգամ հը-
րապարակաւ քննուելու չափ կարեւո-
րութիւն ունին : Այս դժուատե՛հ կա-
րեւորութիւնն է, որ կ'ըստիպէ զմեզ
դիտողութեան առնուլ օրացուցական
ինքդի մի, որոյ շարժառիթը Տէր Ա-
րեւիտ քահանայի հետեւեալ գրու-
թիւններն են, այն է Պայմանագիր օրա-
ցուցական ուսման, Այսպէս Գործադրու-
թիւն առ Ս. Պատրիարքն սրբոյ Ա-
թոռոյոյ և Սոսոյի Գաղտնադրութեան :

Պայմանագիր—Ձ օրութիւն քրոյս ոյս է որ ես սա-
րգրեալս ըստ ինքդանայ նորընտր Սարգիսընտր
Պատրիարքի որդոյ քաղաքին Երուսաղէմի Ս. Տ. Ե-
սայեայ սրբազան Աթո Սոսոյի Պատրիարքի խոստանա՛մ ան-
թիւրի ուսուցանել Մահտի Պարոն Գարոն Գարոն Սարգիսընտր
թիւններն նորին պետագոյ ուսման ի յօրինել զառ-
րեկան օրացոյցն ազգային միայն ի սուրբ քաղաքին
Երուսաղէմի, և այս աշխատութիւնն հինգ հազար
գահեկանի սակարկութեամբ, և զգառ ունիմ ան-
պակաս ուսուցանել, են պորթիկ :

Մուտք արեգական յերկրոտանն կենդանակեր-
պոյ ժամաւ և բողբիւ :

Գտանել զժամանակ ծննդեան և լրման լուսնի,
և առաջին և վերջին քառօրեայ :

Գտանել զտեղիս արեգական և լուսնի, թէ
յոր կենդանակերպի և յորում աստիճանի իջէ :

Հանաչել զհեռաւորութիւն արեգական և լուս-
նի ի միմեանց յո և իյէ ժամանակի :

Գտանել զժամանակ խաւարման լուսնի և արե-
գական և որքանութիւն մասանց նորին :

Գուշակութիւնը օգոյս յերկրոտանն ամիսս տար-
ւոյն :

Գտանել զտարեմուտ և զամանուտս Ազարիա,
յի փոքր թուականին Հայոց :

Գտանել զտարեմուտ և զամանուտս տանկոյ
և հրէից :

Կարծարուն և անշարժ տնիք և առուք Երանց
և Լատիանց :

Գտանել զառուր կրօնական տնիք տանկոյ և
հրէից :

Գտանել զտարեմուտ և զամանուտս հրէից :
Տեղեկանալ կանոնաց և հաշուց տոմարական
գիտութեանց իւրաքանչիւր Ազգաց :

Գիտել զամ Ժամանակ արեգական, և զկես մի-
ջրեի, և զարշաղոյ իւրաքանչիւր առուր :

Գտանել զշրջանոյ հինգ հարիւրէ կին, և զքա-
նորդս նորին ի միջոցի 532 ամաց :

Տեղեկանալ շրջանաց արեգական և լուսնի, և
զայն ամենայն, որք կարեւորք են ի յօրինել զառ-
րեկան օրացոյցն համազգային :

Իս զայս վերգրեալ ժամանայն ուսմանն վասն
անթիւրի և անաղակա ուսուցանելոյ տամ զայս գիր
ի ժամանակի կարեւորութեան վկայել :

1865

Տէր Երեմի Գաղտնադր Կաթողիկոս

Մարտ 17

Սոսոյի Կաթողիկոս

Կաթողիկոս

Այսպէս Գործադրութեան—Հրէշտիկական մարտը մայր
լուսնեամբ արժանանալու ծայրագոյն շնորհաց հոգե-
ւոյն Աստուծոյ Տ. և Տ. Եսայեայ Արհիպատե՛ծ Եպիս-
կոպոսի և արժանաժառանգ Պատրիարքի աստուածա-
յին Աթոռոյն օրոյս Երուսաղէմի երկնայաւ դարձ-
պարտն սրբութեան ամենայն խոնարհութեամբ համ-
բոյր մատուցանեմ :

Գահանայք հանապաղ զամենիմաստ տեսութե-
նէ բարեխնամ մատաղ աշխն անդէ, որ գերբիւ-
նակ նախնութեամբ հրաշքարեաց զամենայն տի-
եղեկաց զգանէ լուսնեմ, որ արգարեա վերամար-
մեալ փառք քան զտարեգալարդ կամար վերին -
լուսնափիւռ ծաւալէ զժամագայթ շնորհաց իւրոյ
ընդ որդոս տեղեկաց - և զոս թնցն մի աստուած
Ժարեալ Հայր մեր հոգեւոր իրրեւ զարեգակն պայ-
ծառացեալ ջամբէ առաստուկեմ արքա ի վե-
րուստ ընկալեալ զըստանորդ ձիւս պարգեւաց
Երոյց և իմ ի գոյտունան իմու՛մ ի վայելել այդք
նոր նորագոյն ի հոգի և ի մարմն, և առաւել
քան զանորժանութիւն իմ գտի ընդունելութիւն
ի բուսմէ բարբարութեան և բարաւոյնեմ մտք
խոտովանիմ զբոյր մարգարեութիւն յամենայն
ժամ, ոչ միայն բանի բերանոյ ոչ արտիւ և հոգ-
ւով վասնորոյ պարտական զանմ համարեցայ ան-
նախանձաբար նուիրել միաբանութեան Սրբոյ Ա-
թոռոյ վերանման տունմանն գիտութեան, և
առ այս դերբարեի ազատեղարաշխական հաշիւ
և այժմ սովոր պիտակ քաղտեմեւ ինքդեմ ի վեհա-
փառութենէն ձեւել, զի զայս նուր մեր և զուշնո-
քեայ աշխատութիւն ի մասնին արժանապարտութեան
որդակի նշանակել բարեհաճեմք, և ուսմանը և
կենդանակեց հաճեցին զմեզ յիշատակել ի ժամ
մատուցանն առգր պատարագի, և ինքդեմ քառու-
թիւնն յանցանաց մերոց :

Ընդ գրոյս ի նուր միաբանութեան օրոյս
ու խորդ առաքելոյ քսան հատ յինն յօրինեալ